

Validity Assessment in Knowledge & Information Science Researches

Khadijeh Shabankareh

PhD Candidate in Medical Library and Information Sciences;
Isfahan University of Medical Sciences; Isfahan, Iran;
Email: kh.shabankareh@bpums.ac.ir

Ali Hamidi*

PhD in Library and Information Sciences; Assistant Professor;
Bushehr University of Medical Sciences; Bushehr, Iran;
Email: a.hamidi@bpums.ac.ir

Received: 12, Sep. 2017

Accepted: 14, Jul. 2018

Abstract: The present study has been conducted to evaluate the amount of attention to validity assessment process of research tools, by reviewing the articles published in knowledge & information science journals in Iran over past 10 years. In this research, articles of 8 Persian scientific and research journals in the field of knowledge & information science in Iran, published between 2006 to 2015, were analyzed in a content analysis method. In total, 1763 research articles related to 211 issues of journals were analyzed and research tools and methods for determining the validity of research tools investigated. According to research findings, there was no reference to validity of research tools in 36.87% of reviewed articles. In 23.22% of articles, only validity of research tools was confirmed but the method and procedure for determining validity were not mentioned. In 4.31% of articles, researchers stated that validity of research tools was confirmed in previous studies and therefore they did not consider the validity. In 375 articles (32.38%), the method of determining validity of tools was mentioned. In terms of the methods used to measure validity of tools, results indicated that 16.66% of articles evaluated their tool validity by face validity and 20.30% by content validity method. Of other types of validity, the criterion validity was lowest, and only 2 articles (0.17%) used this method to assess validity of their tools. 5.26% of articles also used construct validity, which has highest level of validity. Also, results showed that a very small number of journals in the research population have published articles related to psychometrics of research tools. Therefore, the knowledge & information science journals are required to pay more attention to publish articles related to validity assessment of research tools for more familiarity with this process and its importance in designing tools by researchers. Also, journals in this area should be

**Iranian Journal of
Information
Processing and
Management**

**Iranian Research Institute
for Information Science and Technology
(IranDoc)**

ISSN 2251-8223

eISSN 2251-8231

Indexed by SCOPUS, ISC, & LISTA

Vol. 34 | No. 3 | pp. 1103-1124

Spring 2019

* Corresponding Author

more sensitive on report of validity assessment process of research tools in the methodology section of articles in the process of reviewing articles.

Keywords: Construct Validity, Content Validity, Criterion validity, Face Validity, Knowledge & Information Science, Scientific and Research Journals, Validity Assessment

سنجش روایی در پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی

خدیجه شبانکاره

دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی؛
دانشگاه علوم پزشکی اصفهان؛ اصفهان؛ ایران؛
kh.shabankareh@bpums.ac.ir

علی حمیدی

دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ استادیار؛
دانشگاه علوم پزشکی بوشهر؛ بوشهر؛ ایران؛
a.hamidi@bpums.ac.ir

دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۲۱ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۲۳ مقاله برای اصلاح به مدت چهار روز نزد پدیدآوران بوده است.

فصلنامه

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

(ایرانداک)

شاپا (چاپی) ۸۲۲۳-۲۲۵۱

شاپا (الکترونیکی) ۸۲۳۱-۲۲۵۱

نمایه در SCOPUS، ISC، LISTA و

jipm.irandoc.ac.ir

دوره ۳۴ | شماره ۳ | صص ۱۱۰۳-۱۱۲۴

بهار ۱۳۹۸

چکیده: پژوهش حاضر بر آن بوده که با بررسی مقالات منتشر شده در مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در یک دوره ده‌ساله، میزان توجه به فرایند سنجش روایی ابزار پژوهش را در این حوزه مورد ارزیابی قرار دهد. در این پژوهش مقالات هشت مجله علمی-پژوهشی حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی فارسی در ایران که در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۴ منتشر شده، به شیوه تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفت. در مجموع، محتوای ۱۷۶۳ عنوان از مقالات پژوهشی مربوط به ۲۱۱ شماره از مجلات، تحلیل و ابزارهای پژوهش و روش‌های تعیین روایی ابزار مورد استفاده آن‌ها بررسی شد. بر اساس یافته‌های پژوهش در ۳۶/۸۷ درصد از مقالات مورد بررسی هیچ‌گونه اشاره‌ای به تعیین روایی ابزار نشده بود. در ۲۳/۲۲ درصد از مقالات تنها به بیان این نکته که روایی ابزار تأیید شده است، بسنده کرده و روش و فرایند تعیین روایی ذکر نشده بود. در ۴/۳۱ درصد از مقالات، پژوهشگران اظهار کرده بودند که روایی ابزار در مطالعات پیشین تأیید شده و بنابراین، خود به تعیین روایی ابزار نپرداخته‌اند. تنها در ۳۷۵ عنوان مقاله (۳۲/۳۸ درصد)، روش تعیین روایی ابزار ذکر شده بود. از نظر روش‌های مورد استفاده جهت سنجش روایی ابزار نیز نتایج بیانگر آن بود که ۱۶/۶۶ درصد مقالات به روش صوری و ۲۰/۳۰ درصد به روش روایی محتوایی اعتبار ابزار خود را مورد ارزیابی قرار داده بودند. از سایر انواع روایی، روایی معیار کمترین فروانی را داشته و تنها ۲ عنوان مقاله (۰/۱۷ درصد) جهت ارزیابی اعتبار ابزار خود از این روش بهره گرفته بودند. ۵/۲۶ درصد مقالات نیز از روایی سازه که بالاترین سطح سنجش

روایی است استفاده کرده بودند. همچنین، نتایج نشان داد که تعداد بسیار اندکی از مجلات جامعه پژوهش به انتشار مقالات مرتبط با سنجش روایی ابزار پژوهش پرداخته‌اند. بر این اساس، مجلات این حوزه لازم است با توجه بیشتر به چاپ مقالات مرتبط با سنجش روایی ابزار پژوهش، زمینه را جهت آشنایی بیشتر پژوهشگران با این فرایند و اهمیت آن در طراحی ابزار فراهم کنند. همچنین، مجلات این حوزه لازم است در فرایند داوری مقالات با حساسیت بیشتری به ضرورت گزارش فرایند سنجش روایی ابزار پژوهش در بخش روش‌شناسی مقالات بپردازند.

کلیدواژه‌ها: روایی سازه، روایی صوری، روایی محتوا، روایی معیار، سنجش روایی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مجلات علمی-پژوهشی

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین مراحل در فرایند پژوهش، انتخاب و یا طراحی ابزار و روش اندازه‌گیری مناسب است؛ چرا که استفاده از ابزار نامناسب منجر به جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های نادرست و در نتیجه، تفسیر غیرعلمی یافته‌های پژوهش خواهد شد (یغمایی ۱۳۸۵). هر نوع ابزار اندازه‌گیری دارای ویژگی‌هایی مانند عینیت، سهولت اجرا، سهولت نمره‌گذاری، عملی‌بودن، سهولت تفسیر، روایی و پایایی است (دهقان شهرضا و همکاران ۱۳۹۰). از میان این ویژگی‌ها، روایی دارای اهمیت ویژه‌ای است و بایستی قبل از به‌کارگیری ابزار اندازه‌گیری توسط پژوهشگران، طی فرایند روان‌سنجی مورد بررسی و تأیید قرار گیرد (شکورنیا و همکاران ۱۳۹۰).

روایی^۱ به معنای اعتبار، صحت و درستی است (آریانپور کاشانی ۱۳۸۷، ۶۴۲۱). استفاده از مفهوم روایی برای ابزار پژوهش به اعتبارسنجی ابزار جهت اطمینان از دقت و صحت آن توجه دارد و به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا ابزار اندازه‌گیری آنچه را که قصد اندازه‌گیری آن را داریم، واقعاً می‌سنجد یا خیر؟ (Sartori & Pasini 2007). به عبارت دیگر، میزان اعتبار یک ابزار اندازه‌گیری به توان آن ابزار در اندازه‌گیری پدیده مورد مطالعه بستگی دارد. اهمیت روایی به این سبب است که پایین بودن میزان روایی ابزار پژوهش باعث اندازه‌گیری نامناسب و ناکافی شده و می‌تواند باعث کاهش ارزش هر پژوهش علمی شود (ابونوری و نیازی ۱۳۹۱). در واقع، روایی ابزار نه تنها پیش‌نیازی برای

1. validity

کیفیت نتیجه‌گیری بر اساس ابزار سنجش است، بلکه پیش‌نیازی برای کیفیت کل پژوهش است (Butvilas 2009). از این رو، روایی ابزارهای اندازه‌گیری محقق‌ساخته و ابزارهایی که اعتبار آن‌ها در فرهنگ‌ها و زبان‌های دیگر به تأیید رسیده باشد، لازم است طی فرایند روان‌سنجی مورد ارزیابی قرار گیرد (محمدیگی، محمدصالحی و علی گل ۱۳۹۳). اما با وجود اهمیت فرایند سنجش روایی و تعیین اعتبار ابزار پژوهش به نظر می‌رسد این امر توسط بسیاری از پژوهشگران مورد توجه جدی قرار نمی‌گیرد و اغلب به صورت سطحی و گذرا به آن پرداخته می‌شود. بررسی برخی از پژوهشگران از جمله «یغمایی» (۱۳۸۵) نشان می‌دهد که در بسیاری از پژوهش‌های منتشرشده، به سنجش صحیح اعتبار ابزار پژوهش توجه نشده است. از آنجا که به کارگیری ابزار نامناسب در پژوهش به تولید داده‌ها و نتایج نادرست و غیرقابل اعتماد می‌انجامد، لازم است پژوهشگران، داوران و نیز مسئولان مجلاتی که اقدام به انتشار مقالات پژوهشی می‌نمایند، با جدیت و حساسیت بیشتری به این مسئله توجه داشته باشند.

علم اطلاعات و دانش‌شناسی یکی از حوزه‌هایی است که مطالعات نشان می‌دهد بخش عمده پژوهش‌های این حوزه به‌روش پیمایشی و با استفاده از ابزارهایی مانند پرسشنامه، سیاهه و آرسی و مصاحبه صورت می‌گیرد (ارسطوپور ۱۳۹۳). بنابراین، پرداختن به بحث سنجش روایی ابزار پژوهش در این حوزه حائز اهمیت است. بر این اساس، پژوهش حاضر بر آن بوده است که با بررسی مقالات علمی-پژوهشی منتشرشده در مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در یک دوره ده‌ساله از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۴، میزان توجه به فرایند سنجش روایی ابزار پژوهش را در این حوزه مورد ارزیابی قرار دهد. راستای رسیدن به این هدف، پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش‌های زیر بوده است:

۱. در پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در بازه زمانی مورد پژوهش، از چه ابزار اندازه‌گیری بیشتر بهره گرفته شده است؟
۲. در پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در بازه زمانی مورد پژوهش، به چه میزان به گزارش روایی ابزار در بخش روش‌شناسی پژوهش توجه شده است؟

۳. پژوهشگران از چه روش‌هایی به‌منظور تعیین روایی ابزار پژوهش استفاده کرده‌اند؟
۴. مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در بازه زمانی مورد پژوهش، به چه میزان به چاپ و انتشار مقالات مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش پرداخته‌اند؟

۲. مبانی و پیشینه پژوهش

در این بخش ابتدا، به شرح مختصری از انواع روش‌های رایج سنجش روایی ابزار پژوهش اعم از روایی صوری^۱، روایی محتوا^۲، روایی معیار^۳ و روایی سازه^۴ پرداخته می‌شود. سپس، برخی از پژوهش‌های انجام‌شده در داخل و خارج از کشور معرفی خواهند شد.

روایی صوری

روایی صوری قضاوت ذهنی در مورد ساختار ابزار پژوهش از نگاه افراد غیرمتخصص (گروه هدف) است (Drost 2011) و برای پژوهشگر این دید را فراهم می‌کند که پاسخ‌دهندگان بالقوه احتمالاً گویه‌های موجود در ابزار را چگونه تفسیر کرده و به آن‌ها پاسخ خواهند داد (DeVon et al. 2007). به عبارت دیگر، روایی صوری به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا ابزار طراحی شده از نظر ظاهری با هدف مطالعه مرتبط است و آیا برداشت افراد غیرمتخصص همان برداشت مورد نظر پژوهشگر است؟ (محمدیگی و همکاران ۱۳۹۳). در واقع، ساده‌ترین روش علمی برای بررسی روایی ابزارهای اندازه‌گیری ارزیابی صوری است که گاهی با روایی محتوا اشتباه گرفته می‌شود. این در حالی است که روایی محتوا یک مفهوم آماری است، ولی روایی صوری بر اساس قضاوت شخصی است (McGoey et al. 2010). علی‌رغم اهمیت روایی صوری در ارزیابی ابزار، بسیاری از پژوهشگران روایی صوری را به‌عنوان نوعی از سنجش روایی نمی‌پذیرند (DeVon et al. 2007). روایی صوری می‌تواند به دو روش کیفی و کمی صورت گیرد. در روش کیفی ابتدا مطلوب بودن عبارات به لحاظ سادگی و قابل فهم بودن و پرهیز از به کارگیری واژه‌های تخصصی و فنی از نظر متخصصان موضوعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس، نظرات نمونه‌ای از گروه هدف جهت اطمینان از تناسب و ارتباط مطلوب آیت‌ها و برداشت رسا و بدون ابهام آن‌ها از کلمات و عبارات، به روش مصاحبه دریافت شده و در صورت وجود مشکل نظرات آن‌ها اعمال می‌شود. در روش کمی نیز روایی صوری توسط گروه هدف و با استفاده از روش تأثیر آیت^۵ در یک طیف لیکرتی پنج‌گزینه‌ای از کاملاً مهم است (امتیاز ۵) تا اصلاً مهم نیست (امتیاز ۱) ارزیابی می‌شود (محمدیگی و همکاران ۱۳۹۳). نمره تأثیر آیت^۵ از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود. بر اساس این فرمول سؤالاتی از لحاظ صوری

1. face validity

2. content validity

3. criterion validity

4. construct validity

5. impact score

روا هستند که نمره آن‌ها کمتر از ۱/۵ نباشد.

اهمیت × درصد فراوانی = نمره تأثیر آیتم

روایی محتوا

روایی محتوا نخستین نوع روایی و پیش‌نیاز سایر انواع روایی است (عبداله‌پور و همکاران ۱۳۸۹). این نوع روایی بررسی اجزای تشکیل‌دهنده یک ابزار اندازه‌گیری توسط افراد متخصص در موضوع مورد مطالعه است (ابونوری و نیازی ۱۳۹۱). در روایی محتوا، برای اطمینان از این که آزمون معرف سازه‌ای است که ادعا می‌شود آن را می‌سنجد، محتوای آزمون مورد بررسی قرار می‌گیرد. در واقع، روایی محتوا با هدف کسب اطمینان از انتخاب مهم‌ترین و صحیح‌ترین محتوا و طراحی ابزار به بهترین شکل صورت می‌گیرد (همتی مسلک‌پاک و هاشملو ۱۳۹۴). در روایی محتوا دو معیار نسبت روایی محتوا^۱ و شاخص روایی محتوا^۲ به صورت کمی محاسبه می‌شود. جهت محاسبه معیار نسبت روایی محتوا ابزار پژوهش از نظر ضرورت هر گویه^۳ در یک طیف لیکرتی سه‌گزینه‌ای (ضروری است، مفید است ولی ضروری نیست، ضرورتی ندارد) ارزیابی می‌شود. جهت محاسبه شاخص روایی محتوا نیز ابزار پژوهش از نظر مربوط یا اختصاصی بودن^۴، وضوح یا شفافیت^۵ و سادگی و روان بودن^۶ (در طیف لیکرتی چهارگزینه‌ای) مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روایی معیار

روایی معیار یا روایی ملاکی شاخصی از مناسب بودن یک ابزار اندازه‌گیری نسبت به ابزارهای دیگر یا ابزارهای پیش‌گویی‌کننده است که نسبت به سایر روش‌های تعیین روایی، شواهد کمی بهتری از میزان صحت ابزار را ارائه می‌دهد (لیتوین ۲۰۱۰، ۴۶). در این نوع روایی میزان همبستگی بین نمرات حاصل از آزمون مورد نظر با نمرات حاصل از یک آزمون یا ابزار دیگر به‌عنوان ملاک، سنجیده می‌شود. هرچه این همبستگی بیشتر باشد، ضریب روایی ملاکی آزمون به همان نسبت بیشتر خواهد بود. روایی معیار دو نوع است: روایی پیش‌بینی^۷ و روایی همزمان^۸. این دو نوع روایی مشابه هستند. در واقع، روایی

1. content validity ratio (CVR)

2. content validity index (CVI)

3. items

4. relevance

5. clarity

6. simplicity

7. predictive

8. concurrent

همزمان نوعی روایی پیش‌بینی است که در آن به‌جای تعیین رابطه بین دو آزمون پس از گذشت یک فاصله زمانی، رابطه بین دو آزمون به‌طور همزمان تعیین می‌شود و هدف آن جایگزین کردن آزمون پیش‌بینی با آزمون ملاک است (حجتی ۱۳۹۳، ۹۹-۱۰۰).

روایی سازه

روایی سازه ارزشمندترین و مشکل‌ترین روش سنجش روایی است که درک، اندازه‌گیری و گزارش آن مشکل است. این نوع ارزیابی اغلب پس از سال‌ها تجربه استفاده از ابزار توسط پژوهشگران مختلف قابل تعیین است. روایی سازه بیانگر این است که ابزار مورد نظر تا چه اندازه در عمل و در زمان اجرا اندازه‌گیری را درست انجام می‌دهد. در واقع، این نوع روایی میزان مناسب بودن ابزار را در طول چندین سال استفاده به‌صورت کلی برآورد می‌کند (لیتوین ۲۰۱۰: ۵۴-۵۵). روایی سازه بر دو نوع است: روایی همگرا^۱ و روایی واگرا^۲. در واقع، هرگاه یک یا چند خصیصه به دو یا چند روش اندازه‌گیری شود، همبستگی بین این اندازه‌گیری‌ها این دو نوع روایی را تعیین می‌کند. به این ترتیب که اگر همبستگی بین نمرات آزمون‌هایی که خصیصه‌های مشابهی را اندازه‌گیری می‌کنند بالا باشد، آزمون‌ها دارای روایی همگراست و اگر همبستگی بین آزمون‌هایی که خصیصه‌های متفاوتی را اندازه‌گیری می‌کنند پایین باشد، آزمون‌ها دارای روایی واگرا یا روایی تشخیصی^۳ است (سرمد، بازرگان و حجازی ۱۳۹۳: ۱۷۳).

انواع روایی‌های ذکرشده در بالا در پژوهش‌های کمی کاربرد دارند. در واقع، بنا بر ادعای برخی پژوهشگران، مفهوم روایی مختص پژوهش‌های کمی است و در پژوهش‌های کیفی قابلیت کاربرد ندارد؛ در حالی که برخی از پژوهشگران کیفی مفاهیم خاص خود از روایی را با اصطلاحاتی نظیر قابلیت اعتماد^۴ تدوین و استفاده کرده‌اند. به هر حال، مفهوم روایی برخلاف پژوهش‌های کمی، در پژوهش‌های کیفی، دامنه‌ای وسیع از اصطلاحات و مفاهیم را دربرمی‌گیرد و یک مفهوم واحد، ثابت و جهانی نیست (گل‌افشانی و مظفری ۱۳۸۵). مفهوم روایی در پژوهش‌های کیفی به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا پژوهشگر آنچه را که فکر می‌کند یا می‌بیند یا درک می‌کند، همان‌گونه است که بوده یا او دچار یکی از خطاهای سه‌گانه ممکن در پژوهش‌های کیفی شده است. این سه نوع خطا

1. convergent

2. divergent

3. discriminant

4. trustworthiness

عبارت‌اند از: درک و پذیرش یک رابطه، اصل، و غیره در جایی که وجود ندارد؛ رد رابطه، اصل، و غیره در جایی که واقعاً وجود دارد؛ و پرسیدن سؤالات غلط (نیک‌نشان، نوروزی و نصر اصفهانی ۱۳۸۹).

برخی پژوهشگران با استناد به ماهیت متفاوت پژوهش‌های کمی و کیفی و تردید در انطباق دو معیار روایی و پایایی در این دو نوع رویکرد، معیارهای جایگزینی را جهت ارزیابی پژوهش‌های کیفی مطرح کرده‌اند. از جمله مفهوم قابلیت اعتماد پژوهش که توسط «لینکن و گابا» در قالب چهار معیار اعتبار‌پذیری^۱، انتقال‌پذیری^۲، قابلیت اطمینان^۳ و تأیید‌پذیری^۴، به‌عنوان جایگزینی برای معیارهای روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی ارائه شد (Lincoln and Guba 1988). از این میان، اعتبار‌پذیری، جایگزین کیفی روایی درونی^۵ است و عبارت است از درجه اعتماد به اعتبار و واقعی بودن توصیف‌ها و یافته‌های پژوهش. انتقال‌پذیری نیز معادل روایی بیرونی است و به درجه تعمیم‌پذیری یا انتقال نتایج پژوهش کیفی به زمینه‌ها و محیط‌های دیگر اشاره دارد (حریری ۱۳۸۵، ۶۴-۷۰). «لینکن و گابا» برای دستیابی به روایی پژوهش‌های کیفی روش‌هایی را پیشنهاد کردند؛ از جمله پیگیری اثر، بررسی اطلاعات حاصل از پژوهش توسط مشارکت‌کنندگان هنگام کدگذاری و مقوله‌بندی، تکرار پژوهش به‌وسیله دیگران، و بررسی موارد کرانه‌ای (Lincoln and Guba 1988). دو دهه بعد، روش‌های دیگری مانند شاخص‌های کلی‌نگر، سه‌سویه‌سازی، پاسخگو بودن و انسجام درونی پژوهش جهت تضمین روایی در پژوهش‌های کیفی مطرح شد (نیک‌نشان، نوروزی و نصر اصفهانی ۱۳۸۹). به هر حال، آنچه قابل توجه است اهمیت سنجش روایی ابزار پژوهش در هر دو نوع پژوهش‌های کمی و کیفی است که باید مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد.

مروری بر پژوهش‌های پیشین

اغلب مطالعات انجام‌شده در خارج از کشور ویژگی‌های روان‌سنجی ابزارهای سنجش به‌ویژه پرسشنامه‌ها و مقیاس‌های استفاده‌شده در یک زمینه خاص را مورد بررسی قرار داده‌اند و اغلب به‌صورت مرور نظام‌مند انجام گرفته است؛ چراکه مرور نظام‌مند ابزارهای سنجش به ابزاری بسیار مفید جهت انتخاب ابزار در مطالعات تبدیل شده

1. credibility
4. confirmability

2. transferability
5. internal validity

3. dependability

است. در یکی از این مطالعات «اولیواری، تالیابوئه و کانفالونیری» ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه شیوه‌ها و ابعاد فرزندپروری را مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج این پژوهش نشان داد که در تعداد خیلی کمی از مقالات، روایی صوری، روایی همزمان و روایی پیش‌بین مورد ارزیابی قرار گرفته بود (Olivari, Tagliabue & Confalonieri 2013). «هوتون و برگرون» نیز در مروری نظام‌مند مطالعات مربوط به ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه‌های بین‌المللی تست شنوایی در نوزاد^۱ را ارزیابی کرده و نتیجه گرفتند که در بیشتر این مطالعات روایی صوری و محتوایی مورد ارزیابی قرار گرفته و تنها دو مقاله روایی سازه را بررسی کرده بودند (Hotton & Bergeron 2013). در پژوهشی دیگر، «لکونی، فورانس راجرز و چابرویل» ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه‌های اعتیاد به اینترنت را بررسی کردند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که از بین ۴۵ ابزار سنجش اعتیاد به اینترنت تنها ۱۷ ابزار بیش از یک بار از نظر ویژگی‌های روان‌سنجی ارزیابی شده بود و اغلب مقیاس‌ها به اعتبارسنجی بیشتری نیاز داشتند (Laconi, Rodgers & Chabrol 2014). «آلهرش» و همکاران نیز کیفیت مقالات مرتبط با ابزارهای سنجش عملکرد کاری بیماران مبتلا به آرتروز و سایر بیماری‌های روماتولوژیک و ویژگی‌های روان‌سنجی ابزارهای سنجش آن‌ها را مورد بررسی قرار دادند. بر اساس نتایج پژوهش کیفیت این مطالعات بسیار متغیر و پایین بود (Alheresh et al. 2016). در مطالعات مورد بررسی روایی محتوا ۱۴ بار، روایی سازه ۳۰ بار و روایی معیار ۳ بار ارزیابی شده بود. اغلب مطالعاتی که روایی محتوا را سنجیده بودند نمره نسبتاً خوب کسب کردند و روایی سازه در بیشتر مطالعات نمره خوب را به دست آورد. روایی معیار نیز تنها در ۳ مطالعه مورد ارزیابی قرار گرفته بود که نمره ضعیف تا خوب را کسب کردند، اما هیچ‌یک از ابزارها دارای شواهد کافی از روایی معیار نبودند.

جست‌وجوی پژوهشگر در پایگاه‌های مختلف از جمله «گوگل اسکالر»^۲، «نورمگز»^۳، «ایراندک»^۴، پرتال جامع «علوم انسانی»^۵، سامانه دانش گستر «برکت»^۶، پایگاه اطلاعات علمی «جهاد دانشگاهی»^۷ و موتور جست‌وجوی علمی فارسی «علم‌نت»^۸، نشان داد که تقریباً تمامی مقالات فارسی مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش، به گزارش فرایند تعیین اعتبار و روایی ابزار مختلف پژوهش به‌ویژه پرسشنامه‌ها پرداخته‌اند و به‌استثنای

1. Hearing in noise test (HINT)

2. <https://scholar.google.com>3. <http://www.noormags.ir>4. <http://www.noormags.ir>5. <http://www.ensani.ir>6. <http://www.barakatks.com>7. Scientific Information Database (SID): <http://www.sid.ir>8. <http://elmnet.ir>

یک مورد که فرایند روان‌سنجی در پرسشنامه‌ها را مورد نقد و بررسی قرار داده بود، پژوهش دیگری که با این دیدگاه به موضوع پرداخته باشد، مشاهده نشد. در پژوهش یادشده، «یغمایی» با بررسی مقالات چاپ‌شده در یکی از نشریه‌های معتبر پرستاری در طول یک‌سال، روان‌سنجی پرسشنامه‌های طراحی‌شده در پژوهش‌های پرستاری را مورد بررسی و نقد قرار داده است. بر اساس یافته‌های پژوهش تنها ۱۲ مقاله از ۳۳۹ مقاله مورد بررسی، به روان‌سنجی پرسشنامه‌ها پرداخته بود. بررسی نحوه روان‌سنجی این پرسشنامه‌ها نیز بیانگر این بود که پژوهشگران از اصول علمی و صحیح استفاده نکرده‌اند و روان‌سنجی پرسشنامه‌ها از روند صحیح و کاملی برخوردار نبوده است (۱۳۸۵). «عبداله‌پور» و همکاران نیز در مقاله‌ای مروری با بیان اهمیت اجرای فرایند روایی محتوا در طراحی پرسشنامه، به تشریح مراحل تهیه و ارزیابی محتوای مناسب برای پرسشنامه‌ها پرداخته‌اند (۱۳۸۹).

مرور پیشینه‌ها نشان می‌دهد که خلأ قابل توجهی در زمینه مطالعات سنجش روایی ابزار پژوهش به‌ویژه در ایران مشاهده می‌شود. بنابراین، ضروری است با توجه به اهمیت فرایند سنجش روایی، مطالعات بیشتری در این زمینه صورت پذیرد.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و به شیوه تحلیل محتوا^۱ صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش محتوای تمامی مقالات پژوهشی منتشرشده در ۸ مجله علمی-پژوهشی حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی فارسی در ایران است که در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۴ منتشر شده و متن کامل آن‌ها از طریق وب قابل‌بازرسی است. عناوین این مجلات از فهرست نشریات علمی دارای اعتبار معاونت پژوهش و فناوری «وزارت علوم، تحقیقات و فناوری» که در اسفندماه ۱۳۹۴ منتشر شده، انتخاب شدند. در این میان، «مجله بین‌المللی علوم اطلاع‌رسانی و مدیریت اطلاعات» به علت انگلیسی‌زبان بودن و مجلات «آیینه میراث» و «گنجینه اسناد» به دلیل انتشار مطالعات تاریخی و سیاسی از جامعه پژوهش حذف شدند.

گردآوری و تحلیل داده‌ها در زمستان ۱۳۹۵ انجام شده و نسخه الکترونیکی مقالات مربوط به تمام دوره‌های منتشرشده مجلات مورد بررسی در بازه زمانی پژوهش، از طریق

1. quantitative content analyze

وبسایت این مجلات بازیابی و دانلود شده است.^۱ قابل ذکر است که به دلیل این که تحلیل محتوا مستلزم دسترسی به متن کامل مقالات بود، تنها مقالاتی مورد بررسی قرار گرفته که متن کامل آن‌ها از طریق وب قابل بازیابی بوده‌اند. همچنین، در صورت عدم امکان دسترسی به وبسایت مجلات و یا نبود متن کامل برخی مقالات در وبسایت مجله در زمان گردآوری داده‌ها، مقالات مربوط به این مجلات از بایگانی پایگاه اطلاعات علمی «جهاد دانشگاهی» و پرتال جامع «علوم انسانی» بازیابی شده است. به این ترتیب، تعداد ۲۰۰۲ عنوان مقاله مربوط به ۲۱۱ شماره از مجلات بازیابی شد. با توجه به هدف مطالعه که بررسی فرایند سنجش روایی در تمامی مقالات علمی-پژوهشی حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در یک دوره ده‌ساله بود، نمونه‌گیری صورت نگرفت. از مجموع مقالات، ۲۳۹ عنوان مقاله از نوع مروری و ۱۷۶۳ عنوان مقاله پژوهشی بود که تنها مقالات پژوهشی مورد تحلیل محتوا قرار گرفت و ابزارهای پژوهش و روش‌های مورد استفاده آن‌ها جهت تعیین روایی ابزار بررسی شد.

فهرست مجلات جامعه پژوهش در جدول ۱، ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، اغلب مجلات علمی-پژوهشی مورد بررسی از نظر دوره انتشار، فصلنامه هستند و در این بین، تنها «پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی» دانشگاه فردوسی مشهد به صورت دو فصلنامه منتشر می‌شود.

---

۱. در زمان گردآوری و نیز تحلیل داده‌ها متن کامل مقالات مربوط به آخرین شماره سال ۱۳۹۴ مجله «تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی» (۱۳۹۴:۴۹) بر روی وبسایت این مجله منتشر نشده بود، و بنابراین، مقالات این شماره از مجله از جامعه پژوهش حذف گردیده است.

جدول ۱. مجلات جامعه پژوهش بر اساس فهرست نشریات علمی دارای اعتبار معاونت پژوهش و فناوری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (اسفندماه ۱۳۹۴)

ردیف	عنوان مجله	صاحب امتیاز	دوره
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران	فصلنامه
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*	دانشگاه فروس مشهد	دو فصلنامه
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی (پیام کتابخانه سابق)	نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	فصلنامه
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی (کتابداری سابق)	دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	فصلنامه
۵	تعامل انسان و اطلاعات	دانشگاه خوارزمی	فصلنامه
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	آستان قدس رضوی	فصلنامه
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات ۲*۳*	دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز	فصلنامه
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	سازمان اسناد کتابخانه ملی	فصلنامه

اطلاعات مربوط به مجلات جامعه پژوهش از نظر تعداد و نوع مقالات مورد بررسی به تفکیک در جدول ۲، ارائه شده است.

جدول ۲. تعداد شماره‌ها، تعداد و نوع مقالات مورد بررسی در هر یک از مجلات جامعه پژوهش*

ردیف	عنوان مجله	سال‌های مورد بررسی	تعداد شماره‌های مورد بررسی	تعداد مقالات مورد بررسی	مقالات مورو	مقالات پژوهشی
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	۹۴-۱۳۸۵	۴۱	۴۱۴	۵۵	۳۵۹
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	۹۴-۱۳۸۵	۱۱	۱۴۴	۲	۱۴۲

* این مجله از تفکیک مجله «مطالعات تربیتی و روان‌شناسی» دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد به وجود آمده است. در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۶ با توجه به الزام کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور عنوان این نشریه به «پژوهش‌های نظری-کاربردی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی» تغییر یافت.

** این مجله یکی از مجلات تخصصی تفکیک‌شده از مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۸۸ است.

ردیف	عنوان مجله	سال‌های مورد بررسی	تعداد شماره‌های مورد بررسی	تعداد مقالات مورد بررسی	مقالات مروری	مقالات پژوهشی
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	۱۳۸۷-۹۴	۳۰	۲۱۹	۶	۲۱۳
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	۱۳۸۶-۹۴	۲۹	۲۱۴	۱۴	۲۰۰
۵	تعامل انسان و اطلاعات	۱۳۹۳-۹۴	۸	۵۶	۰	۵۶
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۱۳۸۵-۹۴	۴۰	۴۰۲	۶۵	۳۳۷
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۱۳۸۸-۹۴	۱۲	۵۱	۰	۵۱
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	۱۳۸۵-۹۴	۴۰	۵۰۲	۹۷	۴۰۵
	مجموع	۱۳۸۵-۹۴	۲۱۱	۲۰۰۲	۲۳۹	۱۷۶۳

* در این پژوهش، مقالاتی مورد بررسی قرار گرفته که متن کامل آن‌ها از طریق وب قابل بازیابی بوده است.

۴. یافته‌ها

در این بخش، یافته‌های به‌دست آمده، در قالب پرسش‌های پژوهش به شرح زیر ارائه می‌شود:

پرسش اول پژوهش: در پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در بازه زمانی مورد پژوهش، از چه ابزار اندازه‌گیری بیشتر بهره گرفته شده است؟

تحلیل محتوای مقالات بررسی شده نشان داد که عمده‌ترین ابزار مورد استفاده در این پژوهش‌ها، پرسشنامه بوده است. به طوری که از مجموع ۱۷۶۳ عنوان مقاله پژوهشی منتشر شده در این مجلات، ۸۲۰ عنوان مقاله (۴۶/۵ درصد) با بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه انجام شده بود. در ۲۲۶ عنوان مقاله (۱۲/۸۱ درصد) از سیاهه واری و در ۱۱۲ عنوان مقاله (۶/۳۵ درصد) از ابزار مصاحبه استفاده شده بود (جدول ۳). سایر مقالات به روش‌های مرور کتابخانه‌ای، علم‌سنجی، و وب‌سنجی انجام شده بود و از ابزارهای دیگری مانند اسناد، نرم‌افزار، پایگاه‌های اطلاعاتی و سایر ابزارهایی که سنجش روایی در مورد آن‌ها مرسوم نیست، استفاده شده بود. بنابراین، در این پژوهش مورد توجه نبوده است.

جدول ۳. فراوانی ابزار اندازه‌گیری استفاده‌شده در مقالات مورد بررسی *

ردیف	عنوان مجله	پرسشنامه	سیاهه واری	مصاحبه	مجموع
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	۱۶۱ (٪۴۴/۸۴)	۳۷ (٪۱۰/۳۰)	۲۴ (٪۶/۶۸)	۲۲۲
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	۶۸ (٪۴۷/۸۹)	۲۷ (٪۱۹/۰۱)	۸ (٪۵/۶۳)	۱۰۳
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	۱۲۰ (٪۵۶/۳۳)	۳۶ (٪۱۶/۹۰)	۱۳ (٪۶/۱۰)	۱۶۹
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	۱۰۰ (٪۵۰)	۱۲ (٪۶)	۱۷ (٪۸/۵۰)	۱۲۹
۵	تعامل انسان و اطلاعات	۲۵ (٪۴۴/۶۴)	۳ (٪۵/۳۵)	۹ (٪۱۶/۰۷)	۳۷
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۱۵۰ (٪۴۴/۵۱)	۴۳ (٪۱۲/۷۶)	۱۷ (٪۵/۰۴)	۲۱۰
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۲۲ (٪۴۱/۱۳)	۲ (٪۳/۹۲)	۱ (٪۱/۹۶)	۲۵
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	۱۷۴ (٪۴۲/۹۶)	۶۶ (٪۱۶/۳۰)	۲۳ (٪۵/۶۸)	۲۶۳
	مجموع	۸۲۰ (٪۴۶/۵)	۲۲۶ (٪۱۲/۸۱)	۱۱۲ (٪۶/۳۵)	۱۱۵۸

* در این جدول، ابزارهایی در نظر گرفته شده است که به‌طور معمول، فرایند روان‌سنجی در مورد آن‌ها صورت می‌گیرد.

پرسش دوم پژوهش: در پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در بازه زمانی مورد پژوهش، به چه میزان به گزارش روایی ابزار در بخش روش‌شناسی پژوهش توجه شده است؟

هنگامی که ابزار اندازه‌گیری جدیدی مورد استفاده قرار می‌گیرد و یا ابزارهای تأییدشده قبلی بر روی جمعیت جدیدی اجرا می‌شود، لازم است که ابتدا روایی ابزار سنجیده و صحت ابزار پژوهش تأیید شود. بنابراین، پژوهش حاضر با بررسی مقالات منتشرشده در مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در یک دوره ده‌ساله، در پی پاسخ به این سؤال بود که به چه میزان سنجش روایی ابزار پژوهش مورد توجه پژوهشگران

این حوزه قرار داشته است. یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای مقالات مورد بررسی نشان داد که در ۴۲۷ عنوان مقاله یعنی ۳۶/۸۷ درصد از مقالات مورد بررسی هیچ‌گونه اشاره‌ای به تعیین روایی ابزار نشده است. در ۲۶۹ عنوان مقاله (۲۳/۲۲ درصد) تنها به بیان این نکته که روایی ابزار تأیید شده است، بسنده شده و روش و فرایند تعیین روایی ذکر نشده است. در ۵۰ عنوان مقاله (۴/۳۱ درصد) پژوهشگران اظهار داشته‌اند که روایی ابزار در مطالعات پیشین تأیید شده و بنابراین، خود به تعیین روایی ابزار نپرداخته‌اند. تنها در ۳۷۵ عنوان مقاله (۳۲/۳۸ درصد)، روش تعیین روایی ابزار ذکر شده است (جدول ۴).

جدول ۴. فراوانی ابزار پژوهش استفاده‌شده در مقالات مورد بررسی از نظر تعیین روایی

ردیف	عنوان مجله	نوع روایی ذکر شده	روایی ذکر نشده	نوع روایی ذکر نشده	روایی در مطالعات قبلی تأیید شده
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	۸۵	۵۶	۶۲	۱۰
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	۴۳	۱۸	۳۵	۲
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	۵۸	۵۹	۳۱	۱۰
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	۴۶	۴۹	۲۳	۸
۵	تعامل انسان و اطلاعات	۱۵	۱۲	۱۰	۳
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۶۱	۸۳	۵۱	۹
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۱۲	۶	۶	۰
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	۵۵	۱۴۴	۵۱	۸
مجموع*		۳۷۵	۴۲۷	۲۶۹	۵۰
		(/۳۲/۳۸)	(/۳۶/۸۷)	(/۲۳/۲۲)	(/۴/۳۱)

* به دلیل این که در برخی از پژوهش‌های مورد بررسی، به‌طور همزمان از دو یا سه روش سنجش روایی استفاده شده بود، مجموع فراوانی ابزارهای پژوهش در این جدول و جدول‌های شماره ۳ و ۵ الی ۷ یکسان نیست.

پرسش سوم پژوهش: پژوهشگران از چه روش‌هایی به‌منظور تعیین روایی ابزار پژوهش استفاده کرده‌اند؟

بر اساس یافته‌های پژوهش، از نظر روش تعیین روایی ابزار، ۲۰/۹ درصد از پرسشنامه‌ها، ۷/۹۶ درصد از سیاهه‌های وارسی و ۲/۶۸ درصد از مصاحبه‌های صورت گرفته در پژوهش‌های مورد بررسی به‌روش صوری مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. همچنین،

به‌منظور تعیین روایی در ۲۵/۴۸ درصد از پرسشنامه‌ها، ۷/۹۶ درصد از سیاهه‌های واریسی و ۷/۱۴ درصد از مصاحبه‌ها از روش اعتبار محتوا بهره گرفته شده است. روش روایی معیار یا ملاکی کمترین فراوانی را داشته و تنها در یک پرسشنامه (۰/۱۲ درصد) و یک سیاهه واریسی (۰/۴۴ درصد) مورد استفاده قرار گرفته است. صحت ۷/۱۹ درصد از پرسشنامه‌ها و ۰/۸۸ درصد از سیاهه‌های واریسی نیز به روش روایی سازه مورد تأیید قرار گرفته بود. با توجه به متفاوت بودن مفهوم روایی در پژوهش‌های کیفی نسبت به پژوهش‌های کمی، پژوهشگران علاوه بر روایی صوری و محتوایی، از روش‌های دیگری نیز جهت اعتبارسنجی ابزار مصاحبه بهره گرفته بودند که در بخش روش پژوهش تحت عناوین اعتبارپذیری، سه‌سویه‌سازی، تطبیق همکار و بررسی شرکت‌کنندگان در ۱۴/۲۸ درصد مصاحبه‌ها مورد بررسی قرار گرفته بود که همه این موارد در جدول ۷، تحت عنوان اعتبارپذیری آورده شده است. وضعیت جامعه پژوهش از نظر روش‌های استفاده‌شده جهت تعیین روایی ابزار در جدول‌های ۵ الی ۷ مشخص شده است.

جدول ۵. روش‌های تعیین روایی پرسشنامه‌های استفاده‌شده در مقالات مورد بررسی

ردیف	عنوان مجله	روایی صوری	روایی محتوا	روایی معیار	روایی سازه	نوع روایی ذکر نشده	روایی ذکر نشده	روایی در مطالعات قبلی تأیید شده
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	۳۷	۴۵	۰	۱۹	۴۶	۳۰	۸
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	۲۰	۲۹	۰	۴	۲۳	۷	۲
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	۲۰	۳۰	۰	۱۰	۲۱	۲۹	۱۰
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	۲۶	۲۵	۰	۴	۱۹	۳۱	۷
۵	تعامل انسان و اطلاعات	۶	۹	۰	۰	۱۰	۴	۳
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۳۰	۳۸	۱	۱۲	۴۰	۴۲	۹
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۸	۸	۰	۳	۶	۴	۰
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	۲۵	۲۵	۰	۷	۳۷	۸۵	۵
	مجموع	۱۷۲	۲۰۹	۱	۵۹	۲۰۲	۲۳۲	۴۴
		۲۰/۹۷٪	۲۵/۴۸٪	۰/۱۲٪	۷/۱۹٪	۲۴/۶۳٪	۲۸/۲۹٪	۵/۳۶٪

جدول ۶. روش‌های تعیین روایی سیاهه‌های واری استفاده‌شده در مقالات مورد بررسی

ردیف	عنوان مجله	روایی صوری	روایی محتوا	روایی معیار	روایی سازه	نوع روایی ذکر نشده	روایی ذکر نشده	روایی در مطالعات قبلی تأیید شده
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	۶	۴	۰	۰	۱۳	۹	۲
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	۱	۵	۱	۱	۱۱	۹	۰
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	۳	۲	۰	۰	۹	۲۱	۰
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	۰	۱	۰	۰	۲	۷	۱
۵	تعامل انسان و اطلاعات	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۳	۳	۰	۱	۸	۳۱	۰
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	۵	۳	۰	۰	۱۱	۴۱	۳
	مجموع	۱۸	۱۸	۱	۲	۵۴	۱۲۲	۶
		٪۷/۹۶	٪۷/۹۶	٪۰/۴۴	٪۰/۸۸	٪۲۳/۸۹	٪۵۳/۹۸	٪۲/۶۵

جدول ۷. روش‌های تعیین روایی مصاحبه‌های استفاده‌شده در مقالات مورد بررسی

ردیف	عنوان مجله	روایی صوری	روایی محتوا	اعتبارپذیری	نوع روایی ذکر نشده	روایی ذکر نشده	روایی در مطالعات قبلی تأیید شده
۱	پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات	۰	۲	۲	۳	۱۷	۰
۲	پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی	۱	۱	۳	۱	۲	۰
۳	تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	۰	۰	۲	۱	۹	۰
۴	تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی	۰	۱	۳	۲	۱۱	۰
۵	تعامل انسان و اطلاعات	۰	۰	۴	۰	۵	۰
۶	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۲	۲	۲	۳	۱۰	۰

ردیف	عنوان مجله	روایی صوری	روایی محتوا	اعتبارپذیری	نوع روایی ذکر نشده	روایی ذکر نشده	مطالعات قبلی تأیید شده
۷	مطالعات کتابداری و علم اطلاعات	۰	۰	۰	۰	۱	۰
۸	مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات	۰	۲	۰	۳	۱۸	۰
	مجموع	۳	۸	۱۶	۱۳	۷۳	۰
		(۲/۶۸٪)	(۷/۱۴٪)	(۱۴/۲۸٪)	(۱۱/۶۰٪)	(۶۵/۱۸٪)	

پرسش چهارم پژوهش: مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران در بازه زمانی مورد پژوهش، به چه میزان به چاپ و انتشار مقالات مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش پرداخته‌اند؟

یکی دیگر از اهداف پژوهش بررسی وضعیت مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران از نظر چاپ و انتشار مقالات مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش بود. یافته‌های پژوهش بیانگر توجه بسیار پایین به چاپ این نوع مقالات در مجلات جامعه پژوهش است؛ به طوری که از مجموع ۱۷۶۳ عنوان مقاله پژوهشی بررسی شده، تنها ۶ عنوان مقاله (۰/۳۴ درصد) به اعتبارسنجی ابزار پژوهش اختصاص داشت که به روان‌سنجی ابزارهایی مانند «پرسشنامه سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان در نظام‌های آموزش از دور» و یا «پرسشنامه تدوین مدل شایستگی آموزش علم اطلاعات و دانش‌شناسی» پرداخته بودند. در این میان، «پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات» و «فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی» دو عنوان مقاله و مجلات «پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی» و «مطالعات کتابداری و علم اطلاعات» هر کدام یک مقاله مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش منتشر کرده بودند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

اهمیت فرایند سنجش روایی و تعیین اعتبار ابزار پژوهش، ما را بر آن داشت تا به بررسی میزان توجه به سنجش روایی ابزار پژوهش در مطالعات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی پردازیم. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که در دوره ۱۰ ساله مورد مطالعه، اعتبارسنجی ابزار پژوهش مورد توجه جدی پژوهشگران این حوزه قرار نگرفته است؛ به طوری که در مجموع، ۶۶/۵۴ درصد از مطالعات جامعه پژوهش به سنجش روایی ابزار توجه نکرده و یا روش تعیین اعتبار و فرایند سنجش روایی را در بخش روش‌شناسی مقالات

خود گزارش نکرده‌اند؛ در حالی که تنها ۳۲/۳۸ درصد مقالات مورد بررسی، روش تعیین روایی ابزار را ذکر کرده‌اند که اغلب آن‌ها صرفاً به ذکر نوع روایی اکتفا کرده‌اند و در تعداد اندکی از پژوهش‌ها به فرایند سنجش روایی نیز تا حدودی اشاره شده است. «بوتویلاس» نیز اذعان داشته است که عدم ارائه اطلاعات در خصوص ویژگی‌های سنجش روایی و اشتباه در آزمون‌های تعیین روایی در مطالعات رایج است. وی عدم گزارش روایی در مطالعات را به دلایلی مانند کم بودن حجم نمونه، طراحی ضعیف مطالعه و یا کاهش منابع مرتبط می‌داند (Butvilas 2009).

نتایج پژوهش همچنین، حاکی از آن است که سنجش روایی بیشتر در مورد پرسشنامه‌ها مورد توجه قرار گرفته و اعتبارسنجی ابزارهای سیاهه و آرسی و مصاحبه مورد توجه جدی پژوهشگران این حوزه قرار نگرفته است؛ به طوری که در بیش از نیمی از مقالاتی که از ابزارهای سیاهه و آرسی و مصاحبه استفاده کرده بودند، در بخش روش‌شناسی پژوهش هیچ اشاره‌ای به تأیید روایی ابزار نشده است. بر این اساس ضروری است که فرایند سنجش روایی در خصوص این ابزار نیز بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران، مسئولان و داوران مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی قرار گیرد.

از نظر روش‌های مورد استفاده جهت سنجش روایی ابزار، نتایج بیانگر آن است که ۱۶/۶۶ درصد مقالات جامعه پژوهش به روش صوری و ۲۰/۳۰ درصد به روش روایی محتوایی اعتبار ابزار خود را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. به عبارت دیگر، اغلب پژوهش‌هایی که (۷۲/۸ درصد) ادعا کرده‌اند روایی ابزار پژوهش خود را سنجیده‌اند و نوع روایی مورد استفاده خود را ذکر کرده‌اند، از روش‌های صوری و محتوایی برای ارزیابی اعتبار ابزار استفاده کرده‌اند. این در حالی است که علی‌رغم ضرورت ارزیابی صوری و محتوایی در فرایند طراحی ابزار جهت بهبود کیفیت آن، همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، این نوع ارزیابی پایین‌ترین سطح سنجش روایی است (عبداله‌پور و همکاران ۱۳۸۹). حتی برخی متخصصان معتقدند که ارزیابی صوری نمی‌تواند نوعی از روایی باشد و روایی محتوایی نیز یک روش علمی جهت سنجش صحت ابزار اندازه‌گیری نیست، بلکه صرفاً می‌تواند مبنای مناسبی برای ارزیابی‌های متدولوژیک بعدی برای سنجش روایی ابزار ایجاد کند (لیتوین ۲۰۱۰: ۴۴). از سایر انواع روایی، روایی معیار کمترین فراوانی را داشته است، به طوری که تنها ۲ عنوان مقاله جهت ارزیابی اعتبار ابزار خود از این روش بهره گرفته‌اند. در مطالعه Alheresh et al. (2016) نیز روایی معیار کمترین فراوانی را از بین انواع روایی داشت، اما

روایی سازه برخلاف پژوهش حاضر در اغلب مطالعات مورد ارزیابی قرار گرفته بود؛ در حالی که بر اساس نتایج این پژوهش تنها ۵/۲۶ درصد پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی از روایی سازه که بالاترین سطح سنجش روایی است، استفاده کرده‌اند. هم‌استا با این پژوهش، بررسی «هوتون و برگرون» نیز نشان داد که در بیشتر مطالعات روایی صوری و محتوایی مورد توجه قرار گرفته و تنها دو مقاله روایی سازه را ارزیابی کرده بودند (Hotton & Bergeron 2013). به نظر می‌رسد مشکل بودن این نوع روایی یکی از دلایلی است که باعث شده این روش مورد استقبال پژوهشگران این حوزه قرار نگیرد و شاید همین مسئله باعث شده است که در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی تعداد پرسشنامه‌های استاندارد بسیار محدود باشد؛ چرا که اغلب پرسشنامه‌های استفاده‌شده در این حوزه محقق ساخته بوده و پژوهشگران تنها به سنجش روایی صوری و محتوایی آن‌ها پرداخته و تلاشی در جهت استانداردسازی پرسشنامه‌های خود به کار نمی‌برند؛

تحلیل محتوای مقالات مورد بررسی نشان داد که در مواردی روایی صوری و محتوایی نیز توسط پژوهشگران یکسان در نظر گرفته شده و روایی صوری به اشتباه به‌عنوان روایی محتوا مطرح شده است. اما باید توجه نمود که در روایی محتوا لازم است دو معیار نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوا در قالب شاخص روایی محتوا به‌صورت کمی محاسبه شود. با وجود این، همان‌گونه که «محمدیگی، محمدصالحی و علی‌گل» نیز اظهار داشته‌اند، در بیشتر مطالعات صرفاً از نظرات کلی صاحب‌نظران برای ارزیابی ابزار بهره گرفته شده است و پژوهشگران تنها به ذکر این نکته که روایی محتوا توسط صاحب‌نظران بررسی و تأیید شده است، بسنده کرده‌اند (۱۳۹۳). بر این اساس، به نظر می‌رسد در اغلب مواردی که پژوهشگران ادعا کرده‌اند به روش روایی محتوا ابزار مورد استفاده خود را ارزیابی کرده‌اند نیز از اصول علمی و صحیح جهت تعیین روایی استفاده نکرده‌اند. «دی‌ون» و همکاران نیز اذعان دارند که اغلب پژوهشگران ادعا می‌کنند که روایی محتوا را بررسی کرده‌اند، اما به‌ندرت روش انجام آن را به‌طور مشخص بیان می‌کنند (DeVon et al. 2007). «یغمایی» نیز در پژوهش خود با بررسی مقالات یکی از مجلات حوزه پرستاری به این نتیجه رسید که سنجش روایی پرسشنامه‌ها دارای روند کامل و صحیح نبوده است (۱۳۸۵).

با توجه به لزوم توجه بیشتر به فرایند سنجش روایی ابزار پژوهش در مطالعات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مجلات این حوزه لازم است با توجه بیشتر به چاپ مقالات

مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش زمینه را جهت آشنایی بیشتر پژوهشگران با این فرایند و اهمیت آن در طراحی ابزار فراهم کنند. نتایج نشان می‌دهد که تعداد بسیار اندکی از مجلات جامعه پژوهش به انتشار مقالات مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش پرداخته‌اند و از مجموع مقالات مورد بررسی تنها ۶ عنوان مقاله به روان‌سنجی ابزار اختصاص داشته است؛ در حالی که «یغمایی»، که تنها به بررسی مقالات یکی از مجلات حوزه پرستاری در طول یک سال پرداخته بود، گزارش کرد که در این مجله ۱۲ عنوان مقاله مربوط به طراحی و روان‌سنجی پرسشنامه‌ها منتشر شده است (۱۳۸۵). هرچند وی نیز بر کم بودن تعداد این نوع مقالات در مجله مورد بررسی خود تأکید کرده است، ولی این میزان در مقایسه با پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی قابل توجه است. به نظر می‌رسد که بهره‌گیری از تجارب سایر گروه‌های آموزشی از جمله پرستاری جهت آموزش روش‌های مختلف تعیین روایی ابزار پژوهش و اصول صحیح سنجش روایی به دانشجویان و اساتید گروه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، که سهم عمده‌ای در پژوهش‌های منتشر شده این حوزه دارند، می‌تواند به بهبود کیفیت پژوهش‌های این حوزه کمک کند. همچنین، مجلات این حوزه لازم است که در فرایند داوری مقالات با حساسیت بیشتری به ضرورت گزارش فرایند سنجش روایی ابزار پژوهش در بخش روش‌شناسی مقالات بپردازند. برگزاری کارگاه‌های آموزشی ارزیابی و داوری مقالات برای داوران مجلات حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز به‌منظور آشنایی هرچه بیشتر ایشان با فرایند داوری ضروری به نظر می‌رسد.

۶. پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده:

۱. با توجه به اهمیت فرایند سنجش روایی ابزار پژوهش پیشنهاد می‌شود در سایر حوزه‌های علمی نیز به بررسی میزان توجه به این فرایند در پژوهش‌ها پرداخته شود؛
۲. پیشنهاد می‌شود با بررسی مقالات مرتبط با روان‌سنجی ابزار پژوهش در حوزه‌های موضوعی مختلف به این موضوع پرداخته شود که اصول صحیح و علمی سنجش روایی ابزار پژوهش به چه میزان مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

فهرست منابع

آریانپور کاشانی، منوچهر. ۱۳۸۷. فرهنگ انگلیسی-فارسی پیشرو آریانپور کاشانی. تهران: شرکت نشر

الکترونیکی و اطلاع‌رسانی جهان رایانه.

ابونوری، اسمعیل، و عیسی نیازی. ۱۳۹۱. ارزیابی شاخص‌های مقیاس وب‌متریک در دانشگاه‌های منتخب (با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری). *مدیریت در دانشگاه اسلامی* ۱ (۱): ۳-۳۴.

ارسطوپور، شعله. ۱۳۹۳. پژوهش‌سنجی نشریات علم اطلاعات و دانش‌شناسی: رویکردی روش‌شناسانه به مقالات پژوهشی منتشرشده در ۱۰ نشریه علم اطلاعات. *کتابداری و اطلاع‌سانی* ۱۷ (۱): ۱۳۵-۱۶۱.

حجتی، حمیدی. ۱۳۹۳. *کتاب‌کلیدی سنجش و اندازه‌گیری در علوم پزشکی*. تهران: حکیم هیدجی، انتشارات شهر آب.

حریری، نجلا. ۱۳۸۵. *اصول و روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

دهقان شهرضا، حبیب‌الله، سید باقر مرتضوی، محمدجواد جعفری، محمدرضا مرائی، و علی خوانین. ۱۳۹۰. طراحی و بررسی روایی محتوایی و پایایی یک روش پرسشنامه‌ای جهت ارزیابی مقدماتی استرس گرمایی در محیط کار. *تحقیقات نظام سلامت* ۷ (۲): ۲۲۸-۲۴۵.

سرمد، زهره، عباس بازرگان، و الهه حجازی. ۱۳۹۳. *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: انتشارات آگاه.

شکورنا، عبدالحسین، محمد فکور، حسین الهامپور، و مریم طاهرزاده. ۱۳۹۰. بررسی روایی و پایایی پرسشنامه ارزشیابی استاد توسط دانشجویان. *مجله علمی پزشکی* ۱۰ (۶): ۵۸۳-۵۹۳.

عبدالله‌پور، ابراهیم، سحرناز نجات، مریم نوروزیان، و سیدرضا مجدزاده. ۱۳۸۹. اجرای فرایند روایی محتوا در طراحی پرسشنامه‌ها. *مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران* ۶ (۴): ۶۶-۷۴.

گل‌افشانی، ناهید، و زینب مظفری. ۱۳۸۵. روایی و پایایی در پژوهش کیفی. *مدیریت فردا* ۴ (۱۳ و ۱۴): ۳۳-۴۲.

لیتوین، مارک. ۲۰۱۰. *اندازه‌گیری پایایی و روایی مطالعات*. ترجمه مریم شکیبا و عبدالرسول سبحانی. ۱۳۸۹. رشت: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی گیلان.

محمدبیگی، ابوالفضل، نرگس محمدصالحی، و محمد علی گل. ۱۳۹۳. روایی و پایایی ابزارها و روش‌های مختلف اندازه‌گیری آن‌ها در پژوهش‌های کاربردی در سلامت. *مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان* ۱۳ (۱۲): ۱۱۵۳-۱۱۷۰.

نیک‌نشان، شقایق، رضاعلی نوروزی، و احمدرضا نصرافهانی. ۱۳۸۹. *تحلیلی بر رویکردهای روایی در پژوهش کیفی*. *روش‌شناسی علوم انسانی* ۱۶ (۶۲): ۱۴۱-۱۶۰.

همتی مسلک‌پاک، معصومه، و لیلا هاشملو. ۱۳۹۴. طراحی و روان‌سنجی پرسشنامه خودمراقبتی سالمندان. *سالمند* ۱۰ (۳): ۱۲۰-۱۳۱.

یغمایی، فریده. ۱۳۸۵. بررسی و نقد روان‌سنجی پرسشنامه‌ها در پژوهش‌های پرستاری. *نشریه دانشکده پرستاری و مامایی* ۱۶ (۵۲): ۶۶-۷۵.

References

Alheresh, R., M. Vaughan, M. P. LaValley, W. Coster, & J. J. Keysor. 2016. Critical appraisal of the

- quality of literature evaluating psychometric properties of arthritis work outcome assessments: A systematic review. *Arthritis care & research* 68 (9): 1354-1370.
- Butvilas, T. 2009. Validity of psychometric tools in social sciences: measuring grieving children value system. *Innovative infotechnologies for science, business and education* 1 (6): 5.1-5.5
- DeVon, H. A., M. E. Block, P. Moyle-Wright, D. M. Ernst, S. J. Hayden, D. J. Lazzara, ... & E. Kostas-Polston. 2007. A psychometric toolbox for testing validity and reliability. *Journal of Nursing scholarship* 39 (2): 155-164.
- Drost, E. A. 2011. Validity and reliability in social science research. *Education Research and perspectives* 38 (1): 105-123.
- Laconi, S., R. F. Rodgers & H. Chabrol. 2014. The measurement of Internet addiction: A critical review of existing scales and their psychometric properties. *Computers in Human Behavior* 41: 190-202.
- Lincoln, Y. S. & E. G. Guba. 1985. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- _____. 1988. *Criteria for Assessing Naturalistic Inquiries as Reports*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hotton, M., & F. Bergeron. 2013. A critical literature review on psychometric properties of the Hearing in noise test (HINT) in different languages. *Conference Paper in Canadian Journal of Speech-Language Pathology and Audiology* 38 (3): 340-370.
- McGoey, K. E., R. J. Cowan, P. P. Rumrill, & C. LaVogue. 2010. Understanding the psychometric properties of reliability and validity in assessment. *Work* 36 (1): 105-111.
- Olivari, M. G., S. Tagliabue, & E. Confalonieri. 2013. Parenting Style and Dimensions Questionnaire: A review of reliability and validity. *Marriage & Family Review* 49 (6): 465-490.
- Sartori, R., & M. Pasini. 2007. Quality and quantity in test validity: how can we be sure that psychological tests measure what they have to? *Quality & quantity* 41 (3): 359-374.

خدیجه شبانکاره

متولد سال ۱۳۶۴ دارای مدرک کارشناسی ارشد در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی از دانشگاه علوم پزشکی بوشهر است. ایشان هم‌اکنون دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان است.

علم‌سنجی، وب‌سنجی، ترجمان دانش و اخلاق پژوهش از جمله علایق پژوهشی وی است.

علی حمیدی

متولد سال ۱۳۵۶ دارای مدرک تحصیلی دکتری در رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از دانشگاه شهید چمران اهواز است. ایشان هم‌اکنون استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر است.

سازماندهی و رده‌بندی منابع، علم‌سنجی، وب‌سنجی و رفتار اطلاع‌یابی از جمله علایق پژوهشی وی است.